

**TALABALARNING REFLEKSIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH
ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI**

Ilmiy rahbar: p.f.d.(DSc). professor **Ernazarova Gulnora Oblaqulovna**

Tadqiqotchi: CHDPU magistratura talabasi, Ra’no **Ayazova**

E-mail: ranoayazova4@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonida refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan innovatsion texnologiyalar va metodologik yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda refleksiya tushunchasining pedagogik mohiyati, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va o‘quv jarayonini takomillashtirishda refleksiv qobiliyatlarning tutgan o‘rni ko‘rsatilgan. Muallif tomonidan ishlab chiqilgan refleksiv ta’lim texnologiyasi, uning bosqichlari, usullari va vositalari batafsil yoritilgan. Eksperimental tadqiqot natijalari refleksiv qobiliyatlarni maqsadli rivojlantirish bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini sezilarli darajada oshirishini tasdiqlaydi. Maqolada taklif etilgan metodologiya oliy ta’lim muassasalarida pedagogika ta’limini modernizatsiya qilishda samarali qo‘llanilishi mumkin.

Kalit so‘zlar

refleksiya, refleksiv qobiliyat, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik texnologiya, ta’lim innovatsiyasi, metakognitsiya, kasbiy kompetentlik, o‘z-o‘zini baholash, o‘quv jarayoni.

Abstract

This article analyzes innovative technologies and methodological approaches aimed at developing reflective abilities in the process of professional training of future teachers. The study examines the pedagogical essence of the concept of reflection, the role of reflective abilities in shaping the professional competence of future teachers and improving the educational process. The reflective learning technology developed by the author, including its stages, methods and tools, is described in detail. The results of experimental research confirm that targeted development of reflective abilities significantly increases the professional skills of future teachers. The methodology proposed in the article can be effectively used in modernizing pedagogical education in higher educational institutions.

Keywords

reflection, reflective ability, future teacher, professional training, pedagogical technology, educational innovation, metacognition, professional competence, self-assessment, learning process.

Аннотация

В данной статье анализируются инновационные технологии и методологические подходы, направленные на развитие рефлексивных способностей в процессе профессиональной подготовки будущих учителей. В исследовании

рассматривается педагогическая сущность понятия рефлексии, роль рефлексивных способностей в формировании профессиональной компетентности будущих учителей и совершенствовании учебного процесса. Подробно описана разработанная автором технология рефлексивного обучения, её этапы, методы и средства. Результаты экспериментального исследования подтверждают, что целенаправленное развитие рефлексивных способностей существенно повышает профессиональное мастерство будущих учителей. Предлагаемая в статье методология может быть эффективно использована при модернизации педагогического образования в высших учебных заведениях.

Ключевые слова

рефлексия, рефлексивные способности, будущий учитель, профессиональная подготовка, педагогическая технология, образовательные инновации, метакогниция, профессиональная компетентность, самооценка, учебный процесс.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimining jadal rivojlanishi, jamiyatning ta'limga nisbatan yangi talablar qo'yishi va kasbiy standartlarning yangilanishi sharoitida bo'lajak o'qituvchilarni sifatli tayyorlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogik ta'lim nazariyasi va amaliyotida o'qituvchining o'z faoliyatini tanqidiy tahlil qila olish, xato va kamchiliklar ustida fikr yurita bilish, o'z kasbiy rivojlanishini boshqara olish kabi refleksiv qobiliyatlar muhim o'rin egallaydi.

Refleksiya - bu shaxsning o'z fikrlash jarayonlari, hissiyotlari va faoliyati haqida chuqur mulohaza yuritish, ularni tahlil qilish va baholash qobiliyatidir. Pedagogik kontekstda refleksiya o'qituvchiga dars berish amaliyotini takomillashtirish, o'quvchilar bilan munosabatlarni optimallashtirish va shaxsiy-kasbiy o'sishni ta'minlash imkonini beradi. Bu borada Djon Dyui, Donald Shon, Kennet Zeychner va boshqa yetuk tadqiqotchilarning asarlari refleksiv ta'lim nazariyasining poydevorini tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan «Ta'lim va tarbiya sohasini rivojlantirish konsepsiyasi» talablarini hisobga olsak, o'qituvchilar tayyorlashda refleksiv yondashuv zaruriyati yanada oydinlashadi. Ushbu tadqiqot ana shu zaruratdan kelib chiqib, refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan yangi texnologiyani ishlab chiqish va joriy etishga qaratilgan.

ASOSIY ADABIYOTLAR TAHLILI

Refleksiya muammosi pedagogika va psixologiya fanlarida keng o'rganilgan. J. Dyuning «refleksiv tafakkur» tushunchasi (1933) ta'lim nazariyasida refleksiyaning ilmiy asosini yaratdi. Uning fikricha, tajriba asosida fikrlash va muammolarni hal etish jarayoni o'quvchi va o'qituvchining professional o'sishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

D. Shon (1983, 1987) «amaliyotdagi refleksiya» (reflection-in-action) va «amaliyot haqida refleksiya» (reflection-on-action) tushunchalarini ilgari surdi. Bu konsepsiya o'qituvchilarning amaliy faoliyatida refleksiyaning turli shakllari qanday namoyon bo'lishini tushuntiradi. Zeychner va Liston (1996) esa refleksiv o'qituvchilarni tayyorlashning dasturiy asoslarini ishlab chiqqan.

Mahalliy tadqiqotlar orasida N.Muslimov, O.Hasanboyeva, U.Nishonaliyevlarning pedagogik kompetentlik va refleksiv ta’lim borasidagi ishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ular refleksiyaning o‘zbek ta’lim muhitiga tatbiq etilishini o‘rganishda sezilarli hissa qo‘shganlar. Biroq, hozirga qadar refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan yaxlit texnologiyani ishlab chiqish masalasi yetarli darajada o‘rganilmagan bo‘lib qolmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanilgan: pedagogik va psixologik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish; kuzatish, suhbat va so‘rovnoma o‘tkazish; eksperimental-pedagogik ishlar; olingan natijalarni statistik qayta ishlash; shuningdek, pedagogik jarayonni modellashtirish. Eksperiment O‘zbekiston Milliy universiteti va Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetining pedagogika yo‘nalishi talabalari ishtirokida 2022-2024 yillar davomida o‘tkazildi. Tadqiqotda 240 nafar talaba qatnashdi: 120 nafar nazorat guruhida, 120 nafar eksperimental guruhida.

REFLEKSIV TA’LIM TEXNOLOGIYASI: MOHIYATI VA TARKIBIY QISMLARI

Muallif tomonidan ishlab chiqilgan refleksiv ta’lim texnologiyasi uchta asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi:

1. Refleksiv motivatsiyani shakllantirish bosqichi. Bu bosqichda talabalar refleksiyaning kasbiy faoliyatdagi ahamiyatini anglab yetishlari uchun maxsus muammoli vaziyatlar, case-study va simulyatsion o‘yinlardan foydalaniladi. Talabalarda o‘z kasbiy faoliyatini mustaqil tahlil qilishga bo‘lgan qiziqish va ehtiyoj uyg‘otiladi.

2. Refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirishning amaliy bosqichi. Bu bosqichda pedagogik amaliyot davomida refleksiv kundalik yurgazish, audio-video yozuvlarni tahlil qilish, hamkorlik refleksiyasi (peer-reflection), mentorlik suhbatlari kabi faollik metodlari qo‘llaniladi. O‘qituvchi-murabbiy va talabalar birgalikda dars tahlili, maqsadlarni belgilash hamda o‘z-o‘zini baholash jarayonlarini amalga oshiradilar.

3. Refleksiv kompetentlikni mustahkamlash va baholash bosqichi. Bu bosqichda talabalarda shakllantirilgan refleksiv qobiliyatlar mustaqil kasbiy faoliyatda sinab ko‘riladi. Portfolio to‘plash, o‘z-o‘zini baholash rubrikalari va ekspert baholash texnikalari qo‘llaniladi.

Texnologiyaning asosiy vositalari sifatida quyidagilar belgilangan: refleksiv kundalik (reflective journal), 5 ta savoldan iborat refleksiv so‘rovnoma (nima qildim? nima o‘rgandim? nima o‘zgardi? nima qilishim kerak? qanday takomillashaman?), video-tahlil sessiyalari, hamkorlikdagi refleksiya guruhlarida muhokama.

EKSPERIMENTAL TADQIQOT NATIJALARI

Eksperimental guruhda refleksiv ta’lim texnologiyasini qo‘llashdan oldin va keyingi o‘lchov natijalari quyidagi ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rsatdi:

Kasbiy refleksiya darajasi bo‘yicha: eksperimental guruhda yuqori darajadagi refleksiyaga ega talabalar soni 18%dan 67%ga ko‘tarildi (nazorat guruhida: 19%dan 31%ga). O‘z-o‘zini baholash to‘g‘riligida eksperimental guruh natijalari 2,3 barobarga

yaxshilandi. Kasbiy qiyinchiliklarni mustaqil hal qilish ko‘rsatkichi eksperimental guruhda 74%ga yetdi (nazorat guruhida: 43%).

Shuningdek, eksperimental guruh talabalari pedagogik amaliyot davomida ancha yuqori ko‘rsatkichlar namoyon etdi: dars berish sifati, o‘quvchilar bilan muloqot madaniyati va moslashuvchan dars rejalashtirish borasida sezilarli farqlar kuzatildi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari Djon Dyui, Donald Shon va Ken Zeychnerning nazariy xulosalari bilan uyg‘unlashadi: refleksiya haqiqatan ham kasbiy mahoratni rivojlantirishning samarali mexanizmidir. Biroq, mahalliy ta‘lim muhiti uchun ushbu yondashuvni moslashtirishda bir qator muammolar ham mavjud. Xususan, an‘anaviy ta‘lim tizimida talabalar ko‘pincha tanqidiy-tahliliy fikrlash ko‘nikmalaridan ko‘ra yodlash va qayta aytib berishga ko‘proq o‘rganib qolganlar.

Muallif tomonidan ishlab chiqilgan texnologiya ushbu muammoni quyidagicha hal etadi: dastlab talabalarda xavfsiz muhit yaratiladi (xatolarni ochiq muhokama qilish madaniyati), so‘ng asta-sekin refleksiv fikrlash ko‘nikmalari shakllantiriladi. Bu jarayon vaqt talab qiladi, lekin uzoq muddatli samaradorlikni ta‘minlaydi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayoniga refleksiv ta‘lim texnologiyasini maqsadli va tizimli ravishda joriy etish ularning kasbiy kompetentlik darajasini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan uch bosqichli refleksiv ta‘lim texnologiyasi, uning metodik vositalari va baholash tizimlari ilmiy-amaliy jihatdan asoslangan va amaliyotda samarasini ko‘rsatgan.

Kelajakdagi tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar (e-portfolio, video-reflektor dasturlari, sun‘iy intellekt asosidagi teskari aloqa tizimlari) yordamida refleksiv ta‘limni yanada takomillashtirish imkoniyatlari o‘rganilishi maqsadga muvofiq. Bundan tashqari, refleksiv yondashuvni maktab amaliyotiga keng joriy etish uchun ham tegishli tavsiyalar ishlab chiqish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dewey, J. (1933). *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. D.C. Heath.
2. Schon, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. Basic Books.
3. Schon, D. A. (1987). *Educating the Reflective Practitioner*. Jossey-Bass.
4. Zeichner, K. M., & Liston, D. P. (1996). *Reflective Teaching: An Introduction*. Lawrence Erlbaum.
5. Muslimov, N.A. (2007). *Kasb ta‘limi o‘qituvchisining kasbiy shakllanishi*. Toshkent: Fan.
6. Hasanboyeva, O.U. (2016). *Pedagogika: Darslik*. Toshkent: O‘qituvchi.
7. Nishonaliyev, U.N. (2020). *O‘qituvchi kompetentligi va refleksiv ta‘lim*. Toshkent: TDPU nashriyoti.

25-Iyun, 2026-yil

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. «Ta’lim va tarbiya sohasini rivojlantirish konsepsiyasi». Toshkent.
9. Korthagen, F. A. J. (2001). Linking Practice and Theory: The Pedagogy of Realistic Teacher Education. Lawrence Erlbaum.
10. Mezirow, J. (1990). Fostering Critical Reflection in Adulthood. Jossey-Bass.